

Pregledni članak

UDK 316.334.3

Primljeno: 2. siječnja 2008.

O globalizaciji i slobodi kod Dahrendorfa i Giddensa

ANA PAŽANIN*

Sažetak

Autorica u tekstu analizira globalizaciju i slobodu prateći djela Dahrendorfa i Giddensa. Razmatrajući pitanja globalizacije, rizika, tradicije, obitelji i demokracije, Giddens se bavi utjecajima globalizacije na društva i države te na pojedinca i njegovu svakodnevicu. Dahrendorf razmatra pojmove slobode kao “djelovanja koje ostvaruje životne šanse” i u tom smislu djelatne slobode, a ne slobode kao stanja, te globalizacije kao dedemokratizacije.

Ključne riječi: Dahrendorf, društvo, Giddens, globalizacija, sloboda

Uvod

U radu će biti riječi o globalizaciji i slobodi u djelima suvremenih sociologa i političkih teoretičara Ralfa Dahrendorfa i Anthonyja Giddensa. Dahrendorf s temeljne liberalne pozicije analizira socijalnu i političku dimenziju vremena u kojem živimo. U “predavanjima o politici slobode” Dahrendorf razmatra pojmove slobode kao “djelovanja koje ostvaruje životne šanse” i u tom smislu djelatne slobode, a ne slobode kao stanja, životne šanse kao “mogućnosti izbora”, anomije kao “točke u kojoj najveća sloboda prelazi u najveću neslobodu”, kapitala kao “kapitala bez rada”, socijalne rekonstrukcije života, preko klasa i modernoga društvenog sukoba kao sukoba koji postoji, “ali ne nalazi svoj izraz u velikom pokretu protiv globalne moći” liberalnoga poretka i demokracije do ideje svjetske povijesti s gledišta svjetskoga građanstva. Frazu u naslovu svoga djela *Odbjegli svijet. Kako globalizacija oblikuje naše živote* Giddens je posudio od antropologa Edmunda Leacha koji je tim imenom nazvao svoja Reith predavanja sedamdesetih godina 20. stoljeća. Razmatrajući pitanja globalizacije, rizika, tradicije, obitelji i demokracije, Giddens se bavi utjecajima globalizacije na društva i

* Ana Pažanin, znanstvena novakinja na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu.

države te na pojedinca i njegovu svakodnevicu. Objašnjenje toga vidljivo je u samom uvodu knjige. Naime, Giddens smatra da globalizacija “jednako djeluje kako na događaje na svjetskoj razini, tako i na svakodnevni život”. To je ujedno i razlog zašto to njegovo djelo sadržava i proširenu raspravu o seksualnosti, braku i obitelji. Osnovna misao knjige može se sažeti u Giddensovoj misli da mi nikada nećemo moći postati gospodarima vlastite povijesti, ali ćemo morati “naći način kako da podvrgnemo naš odbjegli svijet kontroli”.

O globalizaciji

Globalizacija je danas postala nezaobilaznim dijelom našega života, a još je prije petnaestak godina bila potpuno nepoznat pojam.¹ Pod globalizacijom se obično misle oni društveni procesi koji učvršćuju društvene odnose i jačaju međusobnu ovisnost. Iako globalizacija ima velike i široke posljedice, ona je prije svega “lokalna pojava – koja utječe na sve nas u svakodnevnom životu” (Giddens, 2007.: 51). Globalizacija podrazumijeva, reći će slikovito Beck, “ubijanje razdaljine; ona znači da je čovjek često ubačen u često neželjene i neshvaćene transnacionalne oblike života” te se oslanja na Giddensovu definiciju prema kojoj je globalizacija “*djelovanje i (su)-život preko razdaljina (naizgled odvojenih svjetova nacionalnih država, vjera, regija i kontinenata*” (Beck, 2003.: 51). Želeći objasniti učinke globalizacije, Giddens nas smješta u samoposluživanje, tvrdeći pritom da se “učinci globalizacije odražavaju na njezinim policama na mnogo načina” (Giddens, 2007.: 51). Neka su samoposluživanja, danas, smatra Giddens tako velika da unutra može stati sva roba jer je porasla ponuda i potražnja, proizvodi su uzgojeni u mnogim zemljama, a neki od najpopularnijih proizvoda doskora su bili nepoznati. To pak znači da nam globalizacija omogućuje veze s ljudima u drugim društvima te pridonosi promjeni svijeta i načinima pogleda na svijet. Globalizaciju ne možemo nadzirati i mjeriti, ona je galopirajuća i nepredvidljiva i ne može se odrediti njezin smjer. Vrlo često se globalizacija, smatra Giddens, prikazuje kao ekonomska pojava, no “bilo bi krivo sugerirati da samo” ekonomski procesi “proizvode globalizaciju” (Giddens, 2007.: 52). Već se nekoliko godina ranije, u djelu *Treći put. Obnova socijaldemokracije*, Giddens pitao što je globalizacija i koje su njezine implikacije. On tvrdi da je globalizacija “izmišljotina neoliberala” za sve one “koji žele braniti aspekte socijaldemokracije staroga kova”. S druge strane postoje oni, aludira Giddens na Kenichija Ohmaea, koji ne smatraju da globalizacija samo postoji,

¹ Nemoguće je pronaći jednoznačan odgovor na pitanje kada je započela globalizacija. Prema Becku postoje autori koji tvrde da je ekonomska globalizacija započela još u 16. st. s početkom kolonijalizma, “drugi u doba stvaranja međunarodnih koncerna. Za treće pak globalizacija počinje ukidanjem čvrstih deviznih tečajeva ili raspadom Istočnoga bloka” (Beck, 2003.: 49).

nego da je ona “jako poodmakla” (Giddens, 1999.: 35). Giddens međutim pokušava braniti tezu o globalizaciji kao o nečemu što se ponajprije vezuje isključivo za ekonomiju te “uključuje veze koje pokrivaju cijeli svijet” (Giddens, 1999.: 36). No ipak, a vidjet ćemo to i kasnije, globalizacija nije primarno samo ekonomska, nego tu može biti riječ i o “promjeni vremena i prostora”, što Giddens potkrepljuje činjenicom da “prehrambene navike pojedinaca utječu na proizvođače hrane koji mogu živjeti i na drugom kraju svijeta”, kao što smo već vidjeli u Giddensovu razmatranju učinaka globalizacije (Giddens, 1999.: 37). Giddens se pita je li Kenichi Ohmae bio u pravu kad je tvrdio da je “nacija-država ‘izmišljotina’”, a “vlada stvar prošlosti”, i daje objašnjenje da globalizacija i “gura nadolje” i “vuče u stranu” (Giddens, 1999.: 38). Ona “odvlači od nacije-države u smislu da slabe neke ovlasti što su ih imale nacije” i “gura nadolje” u smislu da “donosi nove zahtjeve ... i nove mogućnosti za obnavljanje lokalnih identiteta”, a “vuče u stranu” jer stvara “nove ekonomske i kulturalne regije koje katkada presijecaju granice nacija-država” (Giddens, 1999.: 38). U tom smislu Giddens tvrdi da nacije-države ne nestaju te da se djelokrug vlada proširuje, a ne suzuje. U knjizi *Treći put ...* Giddens daje proširenu definiciju globalizacije i kaže da je ona “složen skup procesa koji potiče mješavina političkih i ekonomskih utjecaja. Ona mijenja svakodnevni život, osobito u razvijenim zemljama i istodobno stvara nove nadnacionalne sustave i snage” pa prema tome “mijenja institucije društava u kojima živimo” (Giddens, 1999.: 39-40). Početkom devedesetih godina 20. stoljeća Giddens je globalizaciju promatrao isključivo kao “proces napetosti” koji se odvija “između lokalnih i udaljenih društvenih oblika i događaja”, onoliko “koliko su oblici veza između različitih društvenih konteksta ili regija postali umreženi” (Giddens, 1998.: 69). Giddens vidi globalizaciju kao “intenzifikaciju društvenih odnosa na svjetskom planu” te misli da se s pomoću razvoja globaliziranih društvenih odnosa mogu umanjiti neki aspekti “osjećaja, povezanih s nacionalnom državom, ali može biti u uzročnoj vezi s jačanjem više lokaliziranih nacionalističkih osjećaja” (Giddens, 1998.: 69-70).

Izuzimajući radove nekolicine autora, među kojima Marshalla McLuhana, rasprave o globalizaciji Giddens vidi podijeljene na dvije struje. S jedne strane postoji “literatura o međunarodnim odnosima”, a s druge strane literatura “koja pripada ‘svjetskosistemske teoriji’” Immanuela Wallersteina (Giddens, 1998.: 70). Teoretičari međunarodnih odnosa se, tvrdi Giddens, ponajviše bave razvojem “sustava nacionalnih država”, njegovim nastankom i “širenjem”. Pritom oni tretiraju nacionalne države kao aktere koji stupaju u međusobne odnose, a većina autora “iscrtava slične slike analizirajući razvoj globalizacije” (Giddens, 1998.: 70). Prema tom mišljenju suverene se države pojavljuju kao neovisni entiteti “koji imaju manje-više potpunu administrativnu kontrolu unutar svojih granica” (Giddens, 1998.: 70). U smislu nastajanja “globalnoga sustava nacionalnih država” događaju se procesi koji obi-

lježavaju kretanje prema “jedinstvenom svijetu” pa nacionalne države postaju manje suverene (Giddens, 1998.: 70-71). Giddens u tom stajalištu pronalazi neke nedostatke. Ponajprije, on smatra da to stajalište pokriva samo jednu dimenziju globalizacije i to “međunarodnu koordinaciju država”. U tom smislu Giddens objašnjava da “tretiranje država kao aktera, koji u međunarodnoj areni uspostavljaju međusobne veze i veze s drugim institucijama, dovodi do teškoća u okolnostima u kojima treba proučavati društvene odnose koji se ne uspostavljaju između, ili izvan država, nego jednostavno nadilaze podjelu na države” (Giddens, 1998.: 71). Drugi se nedostatak, prema Giddensu, odnosi na “prikazivanje unifikacije sustava nacionalnih država”. Giddens ističe da se nije mogla uspostaviti suverena vlast modernih država, prije uključivanja tih država u sustav nacionalnih država. No on skreće pozornost i na procese nejednakoga razvoja prema kojima je “gubitak autonomije pojedinih država, ili skupina država, često išao ruku pod ruku s *povećanjem* autonomije drugih država, kao rezultat sklapanja saveza, ratova ili različitih političkih i ekonomskih promjena” (Giddens, 1998.: 72). S druge strane stoji literatura koja odgovara “svjetskosistemskoj teoriji Immanuelu Wallersteina”. Prije svega, Giddens odaje priznanje Wallersteinovoj teoriji jer “on napušta uobičajeno sociološko bavljenje ‘društvima’, u korist opsežnije koncepcije globaliziranih odnosa” te zbog toga što je “Wallersteinovo istraživanje svjetskoga sistema dalo brojne doprinose” u teorijskoj i empirijskoj analizi (Giddens, 1998.: 72). Giddens ipak i Wallersteinovoj teoriji pronalazi nedostatke. Naime, on tvrdi da je Wallerstein, baveći se isključivo kapitalizmom kao “činiteljem modernih transformacija”, usmjeren na ekonomske utjecaje zanemarujući pritom objašnjenje pojava poput “uspona nacionalnih država i sistema nacionalnih država” (Giddens, 1998.: 73).

Prema Giddensu postoji četverostruka klasifikacija dimenzija globalizacije koju čine: svjetska kapitalistička ekonomija, sustav nacionalnih država, svjetski vojni poredak i međunarodna podjela rada.² Ovdje nećemo podrobno ulaziti u tumačenje svake od tih dimenzija, nego ćemo samo kratko naznačiti osnovne misli. “Glavni centri moći”, ističe Giddens, “u svjetskoj ekonomiji” su “države u kojima kapitalistička poduzeća čine osnovni oblik proizvodnje u ekonomiji” (Giddens, 1998.: 74). Ekonomske politike tih država “uključuju različite oblike ekonomske aktivnosti, ali i održavanje ‘odvojenosti’ ekonomije od politike” (Giddens, 1998.: 75). S druge strane velike transnacionalne korporacije imaju i veliku ekonomsku moć i sposobnost utjecaja na vođenje politike i u matičnim državama i drugdje u svijetu. Druga dimenzija je “sustav nacionalnih država”, koji je prema Giddensu karakterističan za modernost pa sukladno tome treba razlikovati “sustav nacionalnih država” od “sustava država” u predmodernom dobu jer tada “pojam ‘među-

² Beck primjerice razlikuje šest dimenzija globalizacije: komunikacijsko-tehničku, ekološku, ekonomsku, radno-organizacijsku, kulturnu i građansko-društvenu (Beck, 2003.: 46).

narodnih odnosa' nije imao smisla" (Giddens, 1998.: 76-77). Treća dimenzija globalizacije je svjetski vojni poredak. U tom smislu Giddens kaže da "globalizacija vojne moći ... nije ograničena na oružje i saveze između oružanih snaga raznih država", nego da se ona "odnosi i na sam rat" (Giddens, 1998.: 78). Četvrta dimenzija globalizacije odnosi se na industrijski razvoj. Giddens stavlja naglasak na širenje "globalne podjele rada" kao njezin najznačajniji aspekt. Iz tih četiriju dimenzija proizlazi temeljni aspekt globalizacije koji Giddens naziva "kulturnom globalizacijom", pri čemu je ponajprije riječ o globalizirajućem utjecaju medija i komunikacijske tehnologije općenito.

I dok je Giddens vjerovao da se treća i četvrta dimenzija globalizacije odnose na moderno doba i industrijski razvoj, Beck o industrijskim društvima govori kao o "*polumodernim*", *mješovito* modernim društvima u čijoj se arhitektonici i strukturalnoj slici moderni 'građevni elementi' kombiniraju i stapaju s elementima *protumoderne*" (Beck, 2001.: 100). Time Beck modernizaciji suprotstavlja "*protumodernizaciju*", pri čemu je modernizacija shvaćena kao "*prožimanje* principâ moderne (demokracija, stjecanje radom, odlučivanje, prinuđenost na utemeljenje)", a "*protumodernizacija*" kao "isključenje i apsorpiranje tih principâ" (Beck, 2001.: 101). U tom smislu Beck smatra da "pojam politike jednostavne moderne počiva na koordinatnom sustavu čija se jedna koordinata proteže među polovima desno-lijevo, a druga među polovima javno-privatno" (Beck, 2001.: 230). Prema tome bi postajanje političkoga značilo "napuštanje privatnoga u smjeru javnosti ili, obratno, razrastanje pretenzija stranaka ili vladine politike u sve kutke privatnoga" (Beck, 2001.: 230). To je Giddens nazvao "emancipativnom politikom" koja se razlikuje od "*life politics*" pa u tom smislu Beck zaključuje da se "sve ono što se u okviru opozicije lijevoga i desnoga u politici industrijskoga društva smatra gubitkom, opasnošću, otpadanjem i propadanjem – bavljenje samim sobom, pitanja *tko sam ja?*, *što želim?*, *kamo idem?*, ukratko izvorni grijesi individualizma – vode drukčijem identitetu političkoga: *Life-and-Death-Politics*" (Beck, 2001.: 231). Beck ne vjeruje hoće li ili neće uspjeti "preustrojanje samouništavalačke privrede u globalnu i demokratsku svjetsku civilizaciju", ali tvrdi da je potrebno napustiti "zastarjele institucije jednostavne moderne", tj. "napustiti okvir politike *status quo*" ili proširiti "politički horizont jednostavne modernizacije", kako bismo prema Becku stigli do "pronalaženja političkoga", koje znači "novo određenje političkoga" (Beck, 2001.: 73). Vratimo se sada našoj primarnoj temi.

Anthony Giddens od Davida Helda preuzima podjelu na tri škole mišljenja koje promatraju globalizaciju. To su: skeptici, hiperglobalisti i transformacionalisti. Skeptici "misle da sadašnja ekonomska međuovisnost nije nešto dosad nevideno" (Giddens, 2007.: 58). Oni se u objašnjavanju svoje teze vraćaju na statistike iz 19. stoljeća te ističu da se "moderna globalizacija razlikuje od prošle samo po intenzitetu odnosa između naroda" (Giddens,

2007.: 58). Giddens je nekoliko godina prije utvrdio da je za skeptike cijela “ta priča o globalizaciji upravo to – samo priča” (Giddens, 2005.: 30). Skepticima je Held suprotstavio hiperglobaliste i njihova glavnog predstavnika Kenichija Ohmaea koji globalizaciju vidi kao nešto što vodi “svijetu bez granica” u kojem su “tržišne sile jače od nacionalnih vlada” (Giddens, 2007.: 59). Poput Dahrendorfa, koji je davnih sedamdesetih godina 20. stoljeća tvrdio da je društvo samo veliko kazalište socijalnoga svijeta u kojem se akteri izmjenjuju kao glumci, Ohmae kaže da se danas “drama odvija na jednoj golemoj globalnoj pozornici. Glumci na pozornici se katkad natječu za pozornost publike, no kretanje po bini je slobodno, nije ograničeno glomaznim scenskim namještajem, globalna pozornica je trajno u pokretu. Na novoj globalnoj pozornici tekst scenarija se mijenja i njega ćete uspjeti savladati samo ako se izborite za pravi put kroz promjenjivu radnju” (Ohmae, 2007.: XX).³ Taj pravi put je sve ono što nam omogućuju nove tehnologije i jačanje infrastruktura (tele)komunikacija. Hiperglobalisti su, misli Giddens, radikali koji “ne tvrde samo da je globalizacija stvarna, nego se i njezine posljedice mogu posvuda osjetiti” (Giddens, 2005.: 30). Giddens se obrušio na skeptike, tvrdi da pripadaju “političkoj ljevici” i da globalizaciju vide kao “ideologiju koju promiču pobornici slobodnoga tržišta u želji da onesposobe socijalne sustave i smanje državna davanja” (Giddens, 2005.: 31). Ipak on misli da su radikali, odnosno hiperglobalisti u pravu jer “danas se u svijetu više trguje nego ikada dosad, a trgovina uključuje ... širi raspon roba i usluga” (Giddens, 2005.: 31). Giddens, međutim uviđa pogrešku i “skeptika” i “radikala” jer su i jedni i drugi globalizaciju doživljavali kao pojavu koja se odnosi isključivo na ekonomiju i ekonomske procese. A to je, tvrdi Giddens, pogrešno jer “globalizacija nije samo ekonomska, nego politička, tehnička i kulturna” (Giddens, 2005.: 32). Globalizacija se ne tiče isključivo “velikih sustava”, “ne pojavljuje se samo ‘tamo’, daleko i odvojeno od pojedinca”, nego “djeluje i ‘ovdje’ i utječe na prisne i osobne vidove naših života” (Giddens, 2005.: 33). I treća škola koju Held spominje su transformacionalisti koji se, slikovito rečeno, nalaze između skeptika i hiperglobalista. Transformacionalisti smatraju globalizaciju “središnjom silom koja potiče mnogobrojne promjene koje trenutačno oblikuju moderna društva”. Vide je kao “dinamični proces ... koji je podložan utjecaju i promjeni”, a pritom nije riječ o jednosmjernom, nego o dvosmjernom procesu (Giddens, 2007.: 59).

Giddens u knjizi *Odbjegli svijet ...* pokušava ponuditi odgovore na ključno pitanje sadržano u podnaslovu knjige: “kako globalizacija oblikuje naše živote”. Prethodno smo rekli da je globalizacija pojava koju je nemoguće nadzirati, a to njezino nesmiljeno širenje Giddens pronalazi u proširenju

³ Ili kako je to Dahrendorf izrazio: Ljudi su zapravo maske, *personae*, oni igraju uloge, a kako je cijeli svijet “kazalište”, “kristalizacija pravila u uloge je osnovna činjenica društva, a time i znanosti o društvu” (Dahrendorf, 1989.: 76).

pojma globalizacija (Francuska – *mondialisation*, Španjolska i Latinska Amerika – *globalizacion*, Njemačka – *Globalisierung*) i shvaća kao dokaze širenja “pojave”, odnosno globalizacije (Giddens, 2005.: 29). Radi li globalizacija za opće dobro, pita se on dalje. Giddens na to pitanje ne može ponuditi jednostavan odgovor pa krivnju pripisuje ponajprije onima koji postavljaju to pitanje jer oni, smatra on, misle da globalizacija negativno utječe na “produbljenje svjetskih nejednakosti”. Sve jača globalizacija utječe na stvaranje rizika. Giddens razlikuje dva tipa rizika: vanjski (“*external risk*”) koji “dolazi izvana, proizlažeći iz ustaljenih zakona tradicije ili prirode” i drugi, proizvedeni rizik (“*manufactured risk*”) stvoren “samim učinkom našega sve razvijenijega znanja na svijet” (Giddens, 2005.: 45). Temeljnu razliku između tih dviju vrsta rizika Giddens vidi u tome što su se do početka razdoblja u kojem mi živimo brinuli oko rizika koji dolaze izvana (“loših žetvi, poplava, pošasti ili gladi”), a onda su se u određenom trenutku “više počeli brinuti zbog onoga što smo mi učinili prirodi, nego zbog toga što bi priroda mogla učiniti nama” (Giddens, 2005.: 46). Tu pojavu Giddens naziva prijelazom od dominacije vanjskoga ka dominaciji proizvedenoga rizika. Giddens ne tvrdi, doduše, da je naše vrijeme rizičnije ili opasnije od nekoga prošlog vremena, ali ističe da se “ravnoteža rizika i opasnosti premjestila” (Giddens, 2005.: 51). U tom smislu on tvrdi da ne smijemo zauzeti negativan stav prema riziku jer “rizik uvijek valja kontrolirati, ali aktivno preuzimanje rizika temelj je dinamičnoga gospodarstva i inovativnoga društva” (Giddens, 2005.: 52). Prema tome život u globalnom dobu uključuje paletu života u rizičnim situacijama.

Promjene izazvane globalizacijom

Prema Giddensu dvije su ključne promjene koje je izazvala globalizacija, a koje utječu na tradicije i običaje. U zapadnim se zemljama javne institucije i svakodnevni život “otimlju” tradiciji, dok je u tradicionalnim društvima došlo do “detradicionalizacije”, odnosno “oslobođenja čovjeka od okova prošlosti” (Giddens, 2005.: 61). To je, misli Giddens “izvor nastajućega svjetskoga kozmopolitskog društva” (Giddens, 2005.: 58). No tim “otimanjem” tradiciji i detradicionalizacijom, tradicija nije nestala, ona se nalazi posvuda u raznolikim inačicama, pa se tradicija “sve manje živi na tradicionalan način”. Taj tradicionalan način podrazumijeva “braniti tradicionalno djelovanje njegovim vlastitim ritualima i simbolima, braniti tradiciju njezinom unutarnjom istinitošću” (Giddens, 2005.: 58). S obzirom na to da se mijenjaju uloge tradicije, “u naše živote ulazi nova dinamika”. Nju Giddens opisuje kao “dinamiku potisnih i privlačnih čimbenika ... između autonomije djelovanja i prisile s jedne te između kozmopolitizma i fundamentalizma s druge strane” (Giddens, 2005.: 60). To nadalje znači da se tamo gdje se tradicija povukla iz društva, dobila prilika za otvoreniji i promišljeniji život. U

tom smislu “autonomija i sloboda mogu skrivenu moć tradicije zamijeniti velikom količinom otvorenoga dijaloga i rasprave” (Giddens, 2005.: 60). Te slobode donose sa sobom i neke probleme u smislu ovisnosti i prisila.⁴ Fundamentalizam koji se nalazi s druge strane nije postojao oduvijek, pojavio se kao odgovor na globalizaciju (Giddens, 2005.). On se, fundamentalizam, može pojaviti u više različitih oblika – religijskom, etničkom, nacionalističkom, političkom, no Giddens nije u pravu kad tvrdi da fundamentalizam nije postojao oduvijek, nego se pojavio kao odgovor na globalizaciju, ali ćemo se suglasiti s Giddensom da ga trebamo uvijek smatrati problematičnim jer “ga prati mogućnost nasilja i neprijatelj je kozmopolitskih vrijednosti” (Giddens, 2005.: 63).⁵ No vratimo se našoj temeljnoj temi.

Dahrendorf misli da globalizacija donosi sa sobom dvije opasnosti – “opasnost netočnosti” i “opasnost od euforije”. Prema njemu međutim “ne postoji ni neki svjetski duh koji povijest vodi prema određenim ciljevima bez obzira na gubitke niti nekakva imanentna nužnost nezadrživoga tehničkog napretka” (Dahrendorf, 2005.: 31). Za Dahrendorfa postoji mogućnost da će se globalizacija pojaviti tek kao “epizoda”, štoviše “prolazna stranputica kapitalizma s manje trajnim posljedicama” (Dahrendorf, 2005.: 31). Za svaki problem koji bi se iskristalizirao u svijetu bila bi okrivljena globalizacija, tako je ona postala “alibi uspješnosti”. Dahrendorf primjećuje da se “prekasno otkrilo da se ukidanje granica pod uvjetima neograničenih informacija može koristiti i za loše, čak i za razaračke ciljeve” (Dahrendorf, 2005.: 33). I dok neki shvaćaju globalizaciju kao “veliku priliku”, drugima je ona “velika prijetnja”. Dahrendorf je naslovio svoj tekst “svijet bez uporišta”, kao što je Giddens naslovio knjigu “odbjegli svijet”. Ali, Dahrendorf misli da nijedan od tih naziva “ne pogađa bit”, makar mi taj svijet nazvali: “neukrotivi svijet koji je skliznuo s tračnica, svijet koji je izmakao kontroli, koji s nama prolazi i ne možemo ga zadržati bez ograničenja” (Dahrendorf, 2005.: 34). U tom smislu Dahrendorf objašnjava da je njegov “svijet bez uporišta” naziv koji ima dvostruko obilježje – “nitko ga ne može zadržati i mi u njemu ne nalazimo uporište” (Dahrendorf, 2005.: 34). Suprotno ovom

⁴ Prvotno se pojam ovisnosti odnosio isključivo na ovisnost o drogama ili alkoholu, danas se vrlo često može čuti da se ovisnost primjenjuje i na druge segmente života: posao, sport, vježbanje, hranu, seks, ljubav (Giddens, 2005.: 60-61).

⁵ Naime “zamisao o fundamentalizmu razvila se u 19. st. i početkom 20. st.” u SAD-u. Ponajprije “u vjerskom okviru američkoga protestantizma” kao odgovor “na tadašnje tokove modernizacije i sve češćih kritičnih pogleda na biblijske tekstove u različitim dijelovima SAD-a” ... “do sredine 20. st. većina protestantskih vjerskih i crkvenih zajednica u SAD-u razdijelila se na ‘moderniste’ i ‘fundamentaliste’” ... “u najnovije vrijeme naziv je bio proširen ... za društvene pokrete u nekršćanskim sredinama koji su ... težili povratku izvornim vjerskim porukama i pravilima”. Primjer najpoznatijega nekršćanskog fundamentalizma jest islamski, dok se “različite pojave fundamentalizma mogu prepoznati i u prošlim stoljećima i u mnogim današnjim društvima” (Heršak, 1998.: 68-69).

svijetu, “svijetu bez uporišta”, “odbjeglom svijetu”, svijetu globalizacije nalazi se “*stagnant world*” kao “ukroćeni, ograničeni svijet”. Dahrendorf se pita tko uopće želi živjeti u takvom svijetu (Dahrendorf, 2005.: 35). U “svijetu bez uporišta” raspadaju se poznate strukture, što je “dosegnulo razmjere koji mnoge uznemiruju”, a “s globalizacijom doživljavamo raspad mira i reda”. To je ono što bi, prema Dahrendorfu, moglo postati glavna tema i “najteži ispit svake politike slobode” (Dahrendorf, 2005.: 36). Globalizaciju Dahrendorf naziva i dedemokratizacijom jer “jedna od pokretačkih snaga globalizacije ... je raspoloživost informacijama” koja “istodobno nudi priliku za kontrolu” (Dahrendorf, 2005.: 115).

Poput Giddensa i Dahrendorf vidi globalizaciju kao dvosmjerni proces, međutim on taj proces naziva “glokalizacijom” jer “pokriva i globalizaciju i lokalizaciju” (Dahrendorf, 2005.: 36-37). Globalizacija dakako utječe na brojna područja života, no jedan od “nusproizvoda globalizacije je i veliki nesporazum oko samoodređenja” (Dahrendorf, 2005.: 38). Smisao samoodređenja jest u tome da ljudi “imaju udjela u odlučivanju o svojoj sudbini, dakle da žive u demokratskim odnosima” (Dahrendorf, 2005.: 38). No nezavisnost država ne znači za Dahrendorfa slobodu istih, “nego veću moć u rukama regionalnih demagoga i moćnika” (Dahrendorf, 2005.: 38). U tom se smislu Dahrendorf poziva na Gellnera kad kaže da to nije “izraz političkih prava, nego najmodernijih zahtjeva za moći” koji “služi za mobilizaciju onih koji su gubitnici u procesu modernizacije” (Dahrendorf, 2005.: 38-39). Želja liberala da svijet bude “*together and equal*” u kojem će svi građani biti jednaki i u kojem će vrijediti “multikulturni ideal” za Dahrendorfa se nije ostvarila. On misli da se trebamo danas nadati “da je moguće dosegnuti barem minimum *separate but equal* budući da se razdvajanje, odnosno razdvojenost grupa čini neizbježnom” (Dahrendorf, 2005.: 39). Uzroke tomu treba tražiti u “težnji za etnički homogenom domovinom”. U tim se zemljama na dvostruki način ugrožava sloboda – građani “naginju netoleranciji” i “teže mješavini protekcionizma i agresije” kojima Dahrendorf suprotstavlja slobodu (Dahrendorf, 2005.: 41).

O slobodi kao bitnom elementu suvremenoga društva

Za Dahrendorfa je sloboda vrlo bitan element suvremenoga društva građana. Uz slobodu on veže pojam nejednakosti i pita se, misleći na suvremena društva i njihove građane: “Je li jednakost ili sloboda ona koju ljudi prije svega ubrajaju u jedno takvo društvo? Bi li oni bili spremni napustiti zadovoljstva jednakosti, kako bi održali svoju slobodu, ili bi oni obratno naginjali k tome da otkazu slobodi, kako bi ostali jednaki, pa bili jednaki i u ropstvu? Znači li demokracija za njih ponajprije da su svi ljudi stvoreni jednaki ili da su svi ljudi stvoreni slobodni?”, pita se Dahrendorf i odgovara da se sloboda i političke institucije slobodnoga društva mogu shvatiti samo pod uvjetima u

kojima je svakom građaninu u stanovitom pogledu zajamčen jednak status (Dahrendorf, 1972.: 188-189). “Kad jednakost stanja s druge strane prekoračuje stanovite granice i postaje jednakost karaktera, tada ona počinje ugrožavati slobodu i političku demokraciju. Iako je izvana vođeni čovjek historijski gotovo logičko dovršavanje demokracije kao načina života, on ugrožava temelj demokracije kao načina vladanja. Svijet izvana vođena čovjeka”, kako ga naziva Dahrendorf, “predstavlja čudni paradoks demokracije bez slobode” (Dahrendorf, 1972.: 190).⁶ Većina političkih mislilaca se slaže u svojem “pozitivnom” pojmu slobode pa, iako to zvuči pojednostavnjujuće, Dahrendorf misli da ona i jest pojednostavnjujuća i objašnjava da “Aristotelova *vita contemplativa*”, Kantove ‘misli vodilje razuma’ kao ‘prirodno stanje ljudi’, Marxovo ‘opredmećenje’, Laskijevo ‘najbolje sebstvo’ i Heimanovo ‘stvaralaštvo’ sigurno nisu jednostavno ‘isto’. U čemu se sadržajno sastoji samoostvarenje čovjeka, bilo je u različitim vremenima i od različitih ljudi određeno na mnogoliko različit način. Ipak, mi smijemo apstrahirati od europskoga zaleđa različitih pojmova slobode tada, kad ga želimo promatrati samo u njegovim mogućim odnosima prema jednakosti”, zaključuje Dahrendorf. U tom je smislu onda “dostatno razumjeti samoostvarenje čovjeka, neovisno o njegovu posebnom karakteru, kao naličje odsutnosti proizvodljne prisile” (Dahrendorf, 1972.: 259).⁷

U skladu s tim Dahrendorf razlikuje dva pojma slobode: problematični i asertorični. Prema problematičnom pojmu slobode, ona “postoji u društvu koje čovjeka lišava svih ograničavanja koja ne proizlaze već iz njegove prirode; ona je dakle šansa ljudske egzistencije čija šansa raste iz uvjeta koji se mogu navesti”. Većina autora, tvrdi Dahrendorf, “naginje tom pojmu slobode” od kojega se kao “problematičnoga” razlikuje “*njegov asertorični pojam slobode*”, koji “postoji tek tada i tamo, kada i gdje se šansa samoostvarenja zamjećuje i poprima lik u činjeničnom ponašanju ljudi”, dakle u društvu (Dahrendorf, 1972.: 260). U tom smislu Dahrendorf polazi od staja-

⁶ “Izvana vođeni čovjek” sintagma je koju je Dahrendorf preuzeo od Riesmana. Izvana vođeni čovjek želi biti voljen i ne voli da ga se napada. On također ne smije imati nikakvih interesa, tvrdi Dahrendorf, iako demokracija “znači da ljudi izričito formuliraju svoje interese, čak ako je riječ o naglašenim vlastitim interesima” (Dahrendorf, 1972.: 195). No izvana vođeni čovjek ne smije imati nikakvih vlastitih interesa. “Njegov radar stalno traži horizont prema idejama, držanjima i interesima drugih. On ne želi samo da je voljen, nego i on hoće postati takav kao i drugi. Dakako, moguće je da u velikom pluralističkom i decentraliziranom društvu drugi kojima jednaki žele biti gospodin Schmidt i gospodin Meyer, nisu isti drugi, da oni imaju različita stajališta i da se međusobno nikada ne susretnu. Ipak to je permanentni cilj izvana vođenoga čovjeka, da se prilagodi svim vrijedećim mjerilima koja ikada susretnu” (Dahrendorf, 1972.: 195).

⁷ Dahrendorf s razlogom primjećuje da ni refleksija o pojmu slobode ne može apstrahirati od posebnoga “pozitivnog” sadržaja jer upravo je on onaj koji daje povod raspravama o tome je li socijaliziranje stanovitih industrija “ujedinjivo” sa slobodom. Stoga je on pojam slobode formalno odredio tako da se “njegov sadržaj (ovdje: odsutnost proizvodljne prisile) može identificirati” (Dahrendorf, 1972.: 259).

lišta da “jednakosti prirodnoga stupnja često svih ljudi odgovara (i izvire u prirodopravnoj raspravi) jednakost njihovih prava u društvu. Ta je *jednakost državljskoga statusa* temelj svake socijalne jednakosti, a obuhvaća historijsko preokretanje koje po radikalnosti poznaje malo paralela. Ukoliko je namjera i sadržaj Francuske revolucije bila, ili se barem mogla vidjeti, u uspostavljanju stanja jednakih prava za sve građane, utoliko taj događaj označuje početak promjene ljudske povijesti: stoičko – kršćansko – prirodopravna misao jednakoga stupnja časti svih ljudi našla je odavde svoje ozbiljno socijalno ostvarenje. Prvi puta sada je nejednakost ljudi izuzeta iz sfere prirodnih i socijalnih prava i povlastica i socijalni status pojedinca prepušten području koje se sve više suzuje u odnosu na bezazleno podpravno diferenciranje društva. Od sada svi ljudi vrijede ne samo kao ‘sa zlatom rođeni’, nego i kao ‘sa zlatom’ poslani u nejednaki svijet društva; od sada sve socijalne razlike trebaju pustiti nedirnutom šansu koja je svakome obećana” (Dahrendorf, 1972.: 267-268). U razvijenim je društvima također jednakost državljskoga statusa samo proces, a ne stvarnost. “Taj proces je počeo s jednakošću svih građana pred zakonom; on se probio dalje s izjednačenjem političkih građanskih prava, naročito s općim jednakim i tajnim pravom glasa; njegov najmlađi element konačno je izjednačavanje stanovitih socijalnih šansi u pogledu na odgoj, prihod i skrb” (Dahrendorf, 1972.: 269). Ako taj proces potraje i ako je “postao stvarnost u socijalnoj ulozi državljanina”, tada smatra Dahrendorf, i “on čovjeku otvara šansu slobode koju ne poznaju raniji oblici društva” (Dahrendorf, 1972.: 269). “Jednakost državljskoga statusa ... jest uvjet mogućnosti slobode svih ljudi. Višestruko naglašavani, radikalno preoblikujući karakter državljskih jednakih prava jest upravo u tome što su ona odstranila onu socijalnu strukturu karaktera slobode koju je Aristotel proglasio ispravnim principom socijalnoga poretka i koja je kao takva također kasnije još u povijesti djelovala dva tisućljeća” (Dahrendorf, 1972.: 269). U suprotnosti državljskoj jednakosti nalazi se jednakost socijalnoga statusa koja označuje niveliranje načina društvenoga sudjelovanja. Ona se ne odnosi na bazu, nego na oblike društvene egzistencije. To Dahrendorf ovako objašnjava: “Ljudi su jednaki kao državljani, kad imaju jednake šanse da zarade određeni prihod ili da postignu određeno stanje obrazovanja; u svojem socijalnom statusu ljudi su jednaki, ako doista svi zarade 400.-DM ili ako imaju maturu. Postoje četiri čimbenika koji prije svega određuju status pojedinca prema sociologijskom slaganju – njegov prihod odnosno vlasništvo, njegov društveni prestiž, njegov autoritet i njegov nivo obrazovanja i odgoja”. No Dahrendorf s pravom primjećuje “da nema nikakvog razloga prihvatiti da su ta četiri čimbenika dovoljna, posve usporediva i potpuna” za ostvarenje slobode (Dahrendorf, 1972.: 271).

Štoviše, Dahrendorf s razlogom ističe da prihod “postaje mogućom prijetnjom slobodi kad se on kao vlasništvo preobrazuje u instrument moći. Kao što prestiž kao karizma, tako i prihod kao vlasništvo može postati sredstvo

nadmoćnoga položaja u društvu, čije korištenje pomaže ograničavanju obavljanja državljskoga statusa, a time samoostvarenju drugih” (Dahrendorf, 1972.: 276). S druge strane Dahrendorf zaključuje da su “vlast i podređenost univerzalni društveni odnosi koji se dadu ukinuti samo u utopijskom romanu. Ako, s obzirom na tu činjenicu, ipak treba odstraniti svaku socijalnu strukturu slobodnih šansi, onda se to može dogoditi samo tako da se svaka vlast u Weberovu smislu postavlja racionalno, dakle na neprekidni niz legitimacije s pomoću neprislilne privole onih kojima se vlada. Racionalna legitimacija vlasti otud je, doduše, implicitna, ali odlučujuća značajka jednakosti državljskoga statusa: U mjeri u kojoj su šanse vlasti i stvarnost legitimiteta općenite s pomoću suglasnosti, vladanje i pokoravanje gubi proizvoljni prisilni karakter i može se ujediniti s jednakom šansom slobode svih” (Dahrendorf, 1972.: 276). Gratzel kritizira to Dahrendorfovo poimanje slobode. Naime, on polazi od razumijevanja slobode i uspoređuje Hayekov problematični pojam slobode s nužnim uvjetom i Dahrendorfov asertorički pojam slobode s dobrovoljnim uvjetom pa zaključuje da se “ni Dahrendorf ... nije mogao početno izmaknuti uzvišenom rusooovskom idealu demokracije kao svestranoga i permanentnoga sudjelovanja koje je osigurano s pomoću državljskih prava” (Gratzel, 1990.: 35). Dahrendorf se međutim već šezdesetih godina “odmaknuo od te slike svijeta” jer ona jednim svojim dijelom vodi u totalitarizam. Osim toga Gratzel kritizira i Dahrendorfovo shvaćanje nejednakosti. Gratzel misli da za Dahrendorfa postoje razlozi nejednakosti “koji nemaju nikakve veze s bilo kojim fundamentalnim nejednakostima među ljudima, nego su povezani sa željom za društvenu ponudu mogućnosti, šansi izbora” (Gratzel, 1990.: 39). U tom smislu i “obećanje da ljudi imaju blagostanje i sreću može postati djelotvorno samo ako su neki ljudi doista sretni i u blagostanju” (Gratzel, 1990.: 39). Društvo bez razlika, apostrofirira Gratzel, za Dahrendorfa bi bilo “društvo bez napretka i slobode”, pa Gratzel formulira sljedeće načelo jednakosti: “Jednakost je uvijek uvjet mogućnosti i slobode tada kad se ona odnosi na stupanj ljudske egzistencije jer pojam slobode ima svoje mjesto u određenju načina ljudske egzistencije” (Gratzel, 1990.: 39). Dahrendorf zna da je nejednakost “izvor nade i napretka”, da bi ljudi životne šanse poboljšali s pomoću svojih vlastitih napora. No on ilustrira i postojanje nove nejednakosti kao one koja je suprotna niveliranju jer stvara suprotnosti i razdvaja društvo. To potvrđuje Dahrendorfovu tezu da je ekonomska globalizacija povezana s nejednakošću. Za Dahrendorfa je svrha jednakosti upravo nejednakost, pri čemu on sam primjećuje da je stanje današnjih društava upravo paradoksalno. Dahrendorfova je temeljna misao da su nejednakosti u društvenoj strukturi i ono što trajno određuje društveni konflikt, nejednakost u moći i vlasti, koja je neminovni pratitelj društvene organizacije. U tom smislu ne slažem se s Gratzelovim kritičkim stavom da za Dahrendorfa razlozi nejednakosti nemaju nikakve veze s fundamentalnim nejednakostima jer je i sam Dahrendorf sveo kriterije društvene stratifikacije (prestiz, dohodak i obrazovanje, način i stil života) na zanimanje. Dahren-

dorf se ne zaustavlja samo na ovome, nego u tom smislu razlikuje četiri oblika nejednakosti (prirodne u smislu izgleda, karaktera i interesa; prirodne u smislu vrijednosti; društvene raznolikosti istovrijednih položaja; društvene nejednakosti u odnosu na ugled, poštovanje i bogatstvo).

Nadalje Dahrendorf interpretira misao da je čovjek društveno biće jer “on prema svojoj prirodi živi u društvu” i “može sam sebe ostvariti samo s pomoću društva. Socijalna egzistencija čovjeka uvjet je mogućnosti njegove slobode” (Dahrendorf, 1972.: 282). No Dahrendorf dodaje da se može misliti “da i kod stroge društvene kontrole i duboko zahvaćajućega reguliranja individualnoga ponašanja pojedinca stoji na raspolaganju još takvo mnoštvo društveno preoblikovanih uzoraka ponašanja da je on u stanju među ovima naći kombinaciju, koja odgovara njegovoj i samo njegovoj individualnosti” (Dahrendorf, 1972.: 285). Dakako, Dahrendorf zna da “društvena kontrola i socijalno reguliranje ponašanja kao takvi još ne utemeljuju načelo jednakosti. Jednakost nastaje u tom području tek tada i tamo gdje konformno, dakle društveno regulirano i kontrolirano ponašanje pojedinca, istovremeno postaje uniformno, dakle gdje se sadržaji društveno zahtijevanoga ponašanja pojavljuju suženo na malom broju alternativa ili na jednu jedinu mogućnost, tako da svaka individualnost iščezava u općoj sivoj kaši konformnoga ponašanja” (Dahrendorf, 1972.: 285). Na temelju uvida u individualnost ljudske slobode Dahrendorf rezimira svoje shvaćanje da je sloboda “šansa ljudskoga samoostvarenja” te da “jednakost društvenoga karaktera pak znači da čovjek, ma što radio, u svojem djelovanju uvijek samo potvrđuje i ostvaruje društvo radi sebe” (Dahrendorf, 1972.: 287). U tom smislu on nastavlja: “Gdje pojedinac nastoji svoje ponašanje potpuno prilagoditi svojem susjedu, on podčinjava način svoje egzistencije egalitarnoj tiraniji društva. Element slobode, nejednakost ljudske prirode s obzirom na način egzistencije, postaje tabu: osobni talenti, želje i interesi, moraju se prognati, a ne razviti, da bi se zadovoljilo zahtjev društva. Između (mogućnosti) slobode svih i jednakosti socijalnoga karaktera otuda ne postoji nikakav povezujući član. Ljudi mogu biti slobodni onoliko koliko smiju biti nejednaki u svojem socijalnom karakteru; ljudi su neslobodni onoliko koliko su njihovi socijalni karakteri među sobom jednaki. Među svim mogućim pojmovima jednakosti pojam jednakosti socijalnoga karaktera sadržava najgoru i najjednoznačniju prijetnju šansi ljudske slobode: ‘Ideja da su ljudi stvoreni slobodni i jednaki istinita je i istodobno vodi u zabludu; ljudi su stvoreni različiti te gube svoju socijalnu slobodu i svoju individualnu autonomiju ako pokušaju međusobno postati jednaki’” (Dahrendorf, 1972.: 287). Iz svega bi se moglo zaključiti da je pojedinac slobodan ako postoji radi sebe, a ne radi drugih, ali ne ni na štetu drugih, jer samo u zajednici s drugim ljudima čovjek ostvaruje svoje najviše mogućnosti, što potvrđuje klasičnu tezu da je čovjek po prirodi političko biće. Vratimo se na kraju našoj osnovnoj temi.

Modernizaciju i globalizaciju najčešće prate neki znakovi anomalije. Dahrendorf zanima: “što bismo mogli napraviti kako bismo” te znakove “uspješno pobijedili ..., a da se pritom na kocku ne stavi sama sloboda” (Dahrendorf, 2005.: 45). Shvaćajući težinu tog pitanja, on ga naziva “nagrađnim pitanjem modernih društava”. Trebalo bi, odgovara nešto kasnije, “izgraditi institucije” u kojima će “sloboda postati slobodna samo u ustavu”, odnosno treba stvoriti “zakone” i “norme” kojima je smisao širenje “ligatura” (Dahrendorf, 2005.: 46).⁸ S obzirom na to da politika može poticati konkurenciju pojedinca i solidarnost građana, Dahrendorf brine “kako se može postići potrebna konkurentna sposobnost, a da se bespotrebno ne uništi socijalna povezanost?” (Dahrendorf, 2005.: 47). Odgovore pronalazi u postojanju gospodarskih poduzeća, tvrtki ili primjerice javnih štedionica koje se “mijenjaju s obzirom na zahtjeve globalnih tržišta, ali ne moraju u potpunosti izgubiti svoju strukturalnu snagu” (Dahrendorf, 2005.: 47). Svijet ne bi smio, ako slijedimo Dahrendorfov misao, “odustati od potrage za vrijednostima”, jer je kratak put “od anomalije do tiranije” pa iako se sve može uništiti, razoriti i ugroziti, “vrijednosti koje nas vode su postojane” (Dahrendorf, 2005.: 51).

Zaključak

Suvremeno društvo u kojem živimo zahvaća val globalizacije (ili ga je već zahvatio!), pa se onda samo po sebi čini razumljivim da je to društvo globalizirano, ili da je svijet globaliziran. Zamisao teksta bila je naznačiti osnovne Dahrendorfove i Giddensove teze vezane za globalizaciju i slobodu i otvoriti neka nova pitanja o utjecajima globalizacije na ukupni život i slobodu čovjeka. Odlučili smo se za ovu dvojicu autora jer je Giddens, pišući ponajprije o globalizaciji, govorio i o slobodi, a Dahrendorf, pišući ponajprije o slobodi, govorio o njezinoj kontroli u kontekstu globalizacije. I Giddens i Dahrendorf shvaćaju globalizaciju kao nešto nepredvidivo, što je omogućilo da svijet nema uporišta i da je neuhvatljiv. Globalizacija je, misle oni, u svim segmentima našega života. Globalizaciju možemo shvatiti i kao određenu vrstu komunikacije, koja pridonosi kako boljem razumijevanju ljudi s najudaljenijih dijelova svijeta, tako i “raspoloživosti informacija” koja kako je Dahrendorf naglasio “istodobno nudi priliku za kontrolu”. Slijedeći tu Dahrendorfov misao, ali i Giddensovu podjelu na različite škole mišljenja o globalizaciji, primjećujemo da nije moguće jasno reći “ne” globalizaciji, zbog njezine neuhvatljivosti, i prikloniti se “skeptcima” u stajalištu da je globalizacija loša, niti se prikloniti “radikalima” da je ona jako dobra i u

⁸ “Ligature su duboke veze čije postojanje daje smisao mogućnostima biranja. One su svojevrsan spoj koji društvo drži na okupu. Može ih se opisati i kao subjektivnu, unutarnju stranu normi koje garantiraju socijalne strukture” (Dahrendorf, 2005.: 43).

svemu vidjeti samo pozitivne strane globalizacije. Radije ćemo ostati na nekom srednjem putu i reći: s jedne strane globalizacija utječe na naš život, ulazi u naše domove, omogućuje komunikaciju sviju sa svima, a s druge nam strane uzima ono malo intimnosti i slobode koju smo još imali. Zbog rasprostranjenosti procesa globalizacije na koji mi ne možemo utjecati, društva u kojima je i dosad bilo nejednakosti (p)ostat će (još više) nejednaka. Naša je zadaća pokušati pronaći uporište u ovom svijetu, znajući da su jedino vrijednosti postojane!⁹

Literatura

- Beck, Ulrich, 2001.: Pronalaženje političkoga. Prilog teoriji refleksivne modernizacije, Jesenski i Turk, Zagreb.
- Beck, Ulrich, 2003.: Što je globalizacija?, Vizura, Zagreb.
- Dahrendorf, Ralf, 1972.: Konflikt und Freiheit. Auf dem Weg zur Dienstklassengesellschaft, Piper, München.
- Dahrendorf, Ralf, 1989.: Homo Sociologicus, Academus, Gradina-Niš.
- Dahrendorf, Ralf, 2005.: U potrazi za novim poretkom. Predavanja o politici slobode u 21. stoljeću, Deltakont, Zagreb.
- Giddens, Anthony, 1998.: Posledice modernosti, "Filip Višnjić", Beograd.
- Giddens, Anthony, 1999.: Treći put. Obnova socijaldemokracije, Politička kultura, Zagreb.
- Giddens, Anthony, 2005.: Odbjegli svijet. Kako globalizacija oblikuje naše živote, Jesenski i Turk, Zagreb.
- Giddens, Anthony, 2007.: Sociologija, Globus, Zagreb.
- Gratzel, Gilbert A., 1990.: Freiheit, Konflikt und Wandel, u: Jahrbuch zur Liberalismus, Friedrich-Naumann-Stiftung, Baden-Baden, str. 11-45.
- Heršak, Emil, (ur.), 1998.: Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja, IMIN, Zagreb.
- Ohmae, Kenichi, 2007.: Nova globalna pozornica. Izazovi i prilike u svijetu bez granica, Mate, Zagreb.

⁹ Pojam vrijednosti u modernom i postmodernom društvenom kontekstu zahtijeva potpuno novu raspravu u koju se ovdje ne možemo upuštati.

Ana Pažanin

*ON GLOBALISATION AND FREEDOM IN THE WORKS OF
DAHRENDORF AND GIDDENS*

Summary

The author analyses globalisation and freedom by discussing the works of Dahrendorf and Giddens. Examining issues like risk, tradition, family and democracy, Giddens explores the influence of globalisation on societies and states, and on individuals and their everyday life. Dahrendorf discusses the concept of freedom as an “action for realisation of opportunities” and in that sense he sees freedom is an action and not as a state. Dahrendorf also discusses globalisation as de-democratisation.

Key words: Dahrendorf, society, Giddens, globalisation, freedom

Mailing address: Vlaška 93b, HR 10000 Zagreb.

E-mail: anapaza@yahoo.com